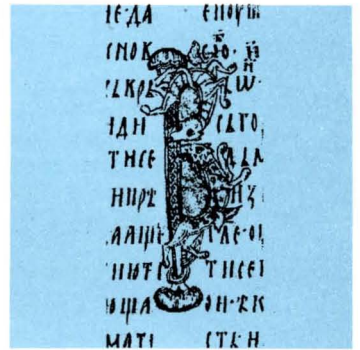

МССЦ

БЕОГРАД

12–15. IX 2007.

НАУЧНИ
САСТАНАК
СЛАВИСТА
У ВУКОВЕ
ДАНЕ

ГРАМАТИКА И ЛЕКСИКА –
ДЕСКРИПТИВНИ И НОРМАТИВНИ
ПРИСТУП

37 / 1

БЕОГРАД, 2008.

Марта Бјелетић
Београд

ОД ДИЈАЛЕКАТСКЕ ПОТВРДЕ ДО ЕТИМОЛОШКОГ ПРОБЛЕМА (С.-Х. ЁРЛАВ „ИСКРИВЉЕН; РАЗРОК; ПРИГЛУП”)¹

У раду се врши етимолошка анализа придева ерлав у циљу илустрирања методолошкој пракси која се њом приликом примењује. Уз резимирање резултата сироведене анализе указује се на могуће правце даљих истраживања, будући да размаирани придеви још увек не може добити недвосмислено коначно решење.

1. Овај рад има за циљ да на примеру придева *ёрлав* илуструје методолошки поступак који се примењује при етимолошкој анализи. Наглашавамо да рад представља само поставку ученог етимолошког проблема, будући да материјал којим располажемо још увек није зрео за коначну етимологизацију. Тим пре је пожељно, па чак и неопходно, извршити његову презентацију, а затим и рекапитулацију до сада понуђених етимолошких тумачења. На тај начин ће се боље сагледати комплексност разматраног проблема и искристалисати могући правци даљих истраживања.

1.1. Поћи ћемо од насловне речи Скокове одреднице, од придева *ёрлав*. РСА га третира као застарелу и дијалекатску реч, са значењем „крив, искривљен (најчешће о ногама)”: Жуте чизме на ерлаве ноге НП (Вук; РСА) и „зрикав, разрок” Пољица (РСА). Придев је потврђен и код бачких Буњеваца: *ёрлав* „крив, искривљен, несигуран на ногама” (Реић/Вацлија), у северном Банату: *ерлав* „крив, оштећен, истрошен” (Попов)², у Пакрацу: *ерлав* „крив, грбав” (грађа ЕРСЈ)³, а у Љештанском има нешто померено значење: *ёрлав* „блесав, приглуп” (Тешић).⁴ Забележен је и низ изведеница: погрдне име-

¹ Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту бр. 148004 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*” који у целини финансира Министарство науке Републике Србије.

² Аутор појашњава пример: „Ерлава варјача је искривљена, одваљена, истрошена, оштећена итд. (спомине се у сватовима). Понекад се и за девојку каже да је ерлава уколико има јако криве ноге, а то је велика увреда и због тога долази до речи”.

³ Уп. из истог извора и *ершав* „климав, нахерен”.

⁴ РСА доноси и облик *ёрлав* „ерлав”.

нице *ѓрлавац* „кривоног човек” Нови Сад, *ѓрлѓвша* „разрок, зрикав човек” Лика (РСА), *ѓрло* „прост, приглуп човек”, *ѓрла* „приглупа, припроста женска особа”, *ѓрлача* „глупава женска особа” све Љештанско (Тешић), као и глаголи *ѓрлаиши* „гегати се, ићи клатећи се”: Жидови по чаршији ерлају Војводина, Србија, *изѓрлииши*, *изѓрлим* / *изерлѓвиши*, *изѓрлѓвим* „направити кривим, ерлавим, искривити”: Имати на ѓерпич плѓснате, велике стопале, изерлавити танке као прсте ноге ... то се зове против природни закона лепоте ... војевати Даница 1868, ~ се „постати ерлав, искривити се, изобличити се”: Не може на ногу лијеву | Нити стати ни крочити малко: | ... Е била се изерлила криво, | чланак десно, кољено лијево Новић Оточанин Јоксим, Бирчанин Илија, Оборкнез испод Међедника, у Новом Саду 1862 (РСА).

1.2. Придев је потврђен и у лику са иницијалним *х*: *хѓрлав* „крив, искривљен, несигуран на ногама” бачки Буњевци (Реић/Ваѓлија)⁵, *хѓрлав* „увијен”: херлав под Дуга Реса и Карловац (Perušić II).

1.3. У РСА се у одредници *ѓрлав* упућује на *ѓрлав* „крив, извитѓперен”⁶: Држало арлаво и незграпно у рукама И. Софта, Дани јада и глада, Загреб 1937, „неспретан” (РСА), уп. израз *кѓрла-ѓрла* „о арлавој особи”, можда и глагол *ѓрлаиши* „незграпно радити, незграпно ићи, тумбати” све Ковачићи крај Кладња (С. Реметић, збирка речи у рукопису).

1.4. Семантички, али и формално, придеву *ѓрлав* близак је и придев *бѓрлав* / *бѓрлав* „ћопав, хром”⁷: Кад неко услед краће ноге, или какве друге мане, рамље, каже се: берлав је Хрв. Дубица, „сулуд, недотупаван, блесав” Лика (РСА). Он је потврђен широм Приморја: *бѓрлав* „будаласт” Трогир (Geiћ/Slade-Šilović), *бѓрлав* „луцкаст, настран” Шибеник (Vinja 1: 52–53), *бѓрлѓв* „глуп, блесав” Селца на Брачу (Vuković), а има и развијену деривацију: *бѓрластѓ* „сулуд”: Лудасту свак ће се наругат, насмијат ... Ако је посве берласт, не ће га ни за стол според другин Пољица (РСА; Vinja I.c.), *бѓрлѓстѓ* „глуп, блесав” Селца на Брачу (Vuković), *бѓрлан* „сулуд човек, будала, блесавко”, *бѓрлеш* „id.” Лика, *бѓрлеша*: Будала је, блѓка и берлеша, кога мореш у свачен приварит су мало Пољица (РСА).⁸

2. Пошто смо изложили све расположиве потврде придева *ѓрлав* и његових изведеница и сместили их у контекст формално-семантички блиских лексема, предстоји нам да размотримо постојећа етимолошка тумачења.

2.1. Скок је, као што је већ речено, читаву одредницу насловио придевом *ѓрлав*, наводећи још неке облике у којима се среће основа *ерл*:- презиме *Наерловић* и глагол *ерлѓгаиши*⁹ који се, по њему, не може раздвојити од *врлѓгаиши*¹⁰.

⁵ Изненађује разлика у акценту, уп. горе из истог извора *ѓрлав*, али можда је у питању само штампарска грешка.

⁶ И обратно, у одредници *ѓрлав* упућује се на *ѓрлав*.

⁷ У РСА се у одредници *бѓрлав* упућује на *ѓрлав*.

⁸ Овамо вероватно не спадају глаголи *бѓрлаиши* „викати, галамити; блејати” Пива (Гаговић), *бѓрлаи* „бацати”, *ѓогбѓрлаи* „подбацити (нпр. клип под ноге)”, *забѓрлаи* „набацити се каменом” Дуга Реса и Карловац (Perušić I 39, 56, 67).

⁹ Уп. и *ерлѓгаиши* „врлудати”: Ерљуда му благо [стока] Далмација (РСА).

¹⁰ Тај пак глагол тумачи као експресивно проширење од *врлѓиши* помоћу *-угаиши*, као *криву-аиши*

Побројане облике довео је у везу са *xèpav*, *èpav* / *èpāv* „крив; разрок”, констатујући да је основа *xep-* само српско-хрватска, те да се налази у бројним изведеницама и сложеницама, као и у варијантама са *j-* уместо *x-*. Што се порекла тиче, био је прилично сигуран да се *л* у *eplav* појавило као резултат укрштања са *vr̥lajiti* и *erludajiti*, те да је главни задатак да се установи порекло облика *xepav*. Оспорио је Будманијево мишљење да је *eplav* можда од тур. *eyri* „крив”, јер оно не објашњава *л*, а ни фонетски није могуће, будући да би се од *eyri* (< сттур. *egri*) очекивао облик **eīpav* (Skok 1: 494).

2.2. Скок није знао за облик *xèpлав*, а управо он има потпуну формалну, а донекле и семантичку паралелу у пољ. придеву *cherlawy* „физички слаб, болешљив”. Пољски придев стоји у вези са глаголом *cherlać* „боловати, побољевати, слабити” (такође *chyrlać*) који се тумачи као деноминал од пољ. дијал. *cherla* / *chyrla* „болешљив човек”, образованог помоћу суфикса *-la* од глагола *cherać* / *chyrać* „побољевати, боловати” < псл. **xyrati* „id.”, при чему је *e* у *cher(l)ać* резултат нормалног снижавања вокала испред *r*, док је *l* суфиксално (Stawski 1: 63–64; Boryś 58).

2.2.1. У московском прасловенском речнику реконструисана је читава породица овог псл. глагола: **xyrati*, **xyrēti*, **xyrīti* (*se*), **xyrъ(jь)*, **xyrъnjь* (ЭССЯ 8: 158–159 s.vv.), а тамо наведеним с.-х. потврдама (*ūpa* „болесно стање организма праћено повишеном телесном температуром, ватра, језа” Банија, Лика, *xirēti* „боловати, пропадати” Црес, *xiriiti* „боловати, не развијати се”) могли би се придружити и облици: *захирити* „заостати у развоју, закржљати; учматити”: Уз лијепог синчића неће племе захирити Шеноа, Јунчић вам је посве захиро Ковачић, Захириће крumpир и кукуруз Ј. Павичић, Козарац, Вј. Новак, *захир(j)ети* „id.” Цесарец, Колар, Магош, *захиривати* „заостајати, кржљати” А. Ковачевић, В. Габарић, *захирен* „заостао, учмао” Цесарец, Магош, „бајат, лош”: Ту смо и обједовали нешто захирене хране уз оглобљену цијену Косор, *захиреност* „учмалост, закржљалост” Вј. Новак, вероватно и *цркаити* „с тешком муком одржавати живот, таворити, животарити; давати слабе, последње знаке живота” Левач (РСА).

2.2.2. Уз велику ограду, и за с.-х. придев (*x*)*èpлав* могла би се допустити могућност развоја **y > i > e*, с обзиром на дијалекатски процес преласка *i > ђ* испред *r* који „обично делимично извршен, налазимо и у разним другим говорима, од Мљета до Славонске Посавине” (Ивић 1985: 141)¹¹, при чему иза *x-* никако не бисмо очекивали псеудојекавизам (типа *сјерош*, јер група *xj* не постоји), већ само псеудоекавизам (уп. у топонимији *-мир > -мер* на иначе јекавском терену, Лома 1998: 16–17). С обзиром на рано датирање преласка **y > i* на словенском југу, јасно је да је горепоменутом променом могло бити једнако захваћено *i < *y*, као и оно првобитно.

2.2.3. Уколико се, дакле, за с.-х. (*x*)*èpлав* претпостави исто крајње порекло као за пољ. *cherlawy*, са формалне стране остаје да се објасни појава гласа

¹¹ Ова промена се, иначе, прилично доследно врши у говорима Хрвата и Муслимана око Крешева, Фојнице, Високог и Вареша, а такође у сарајевском крају и севернијим пределима (l.c.).

л.¹² Теоретски би било могуће допустити постојање примарног интранзитивног глагола ****хурти**, чији би партицип перфекта ****хурлѣ** могао бити проширен суфиксом ***-авѣ** у датом значењу.

2.2.4. Кад је већ о семантици реч, треба нагласити да се пољски придев савршено уклапа у семантички спектар псл. глагола ***хурати**, што није случај са с.-х. (*х*)ѣрлав. Међутим, паралелизам значења „крив” : „болестан” није нимало неуобичајен, будући да се заснива на широко потврђеном семантичком паралелизму „савијати (се), сагибати (се), увијати (се)” : „боловати; умирати”, уп. рус. *загибаться* „тешко боловати, бити на самрти”, с.-х. чак. *лѣкно* „изнемоглост, слабост” < **лѣк-* / **лѣк-* „савијати”, каш. *krąčni* „болестан” < **krąk-* „сагибати” итд. (детаљније Бјелетић 2006а: 47, нап. 23).

2.3. Што се тиче облика *ѣрлав*, *ѣрлаѣи*, и они имају паралеле у пољском, уп. *charlać* „побољевати дуже време”, *charleć* „кашљати; имати запаљење плућа; умирати”, *charlać* „боловати, побољевати”, *charlak* „изможден човек, изнурен од болести или глади”. Пољски облици изводе се фонетским путем од старијег **chwarleć* и **chwarlać*, при чему је *ar* < *r* (Bogus 58). Они би, у формалном погледу, одговарали с.-х. глаголу *врѣлаѣи* „лутати, базати”, „бацати”, „гледати у криво, разроко”, уп. нарочито облике *врѣлав* „разрок”, *врѣкѣ* adv. „накриво, укосо”, *заврѣлаѣи* заст. „ослабити, онемоћати”, *заврѣлан* „блесав, луд” итд. (детаљније в. Бјелетић 2006: 228–232). Наше *ар* могло би бити регуларан чакавски рефлекс за *p*, али потврде којима располажемо (в. § 1.3.) потичу са терена где таква промена није забележена. Треба, међутим, имати у виду чињеницу да независно од регуларног рефлекса *p* у одређеном говору, оно у иницијалном положају може – додавањем протетског вокала – изгубити слоговност, уп. у Шумадији *арѣѣница* поред *рѣѣница* < *хрѣѣница* (Реметић 1985: 118).

2.4. Облик *бѣрлав*, који се на први поглед савршено уклапа у разматрану породицу речи¹³, има сасвим другачије порекло. У питању је, наиме, романизам, чије је крајње исходиште вен. *sberla* „ударац, шамар”¹⁴ (Vinja 1: 52–53). Аутор појашњава да се придеви са значењем „луцкаст” или „погођен било којом несрећом” наслањају на значења венецијанског партиципа прошлог *sberlà*, који најпре конкретно значи „искривљен”, „нагнут” и сл., а затим фигуративно „растројен”, „сакат, изобличен”. Реч је карактеристична за северну Италију, али јој порекло није сигурно утврђено, што и није чудно с обзиром на њен јак стилистички набој (l.c.; уп. и ЕРСЈ 3 s.v.).

3. Ако, упркос свему, одбацимо примамљиву но ипак хипотетичну везу придева (*х*)ѣрлав са пољ. *cherlawy*, а самим тим и са породицом псл. глагола

¹² Пољаци, као што је речено, глас *l* у свом придеву сматрају суфиксалним.

¹³ Са формалне стране уп. низове *ѣлав* „крив, искривљен (најчешће о ногама)” (РСА) : *хѣлав* „id.” бачки Буњевци (Реіс/Ваѣлија); *ѣндрав* „прљав, неуредан” бачки Буњевци (Реіс/Ваѣлија) : *хѣндрав* „слабуњав, болешљив; ружан, неугледан” Ловра (Мијатовић); *ѣнѣрав* „шантав; поремећеног здравља” : *хѣнѣрав* „id.” бачки Буњевци (Реіс/Ваѣлија); посебно *лѣндровац* „луталица” Дуга Реса и Карловац (Perušić I) : *хлѣндровац* „id.” Бакарац и Шкрљево (Turina/Šepić) : *блѣндровац* „id.” Ковачић (РСА).

¹⁴ Отуда и облици *жбѣрла*, „ћушка, заушница” Шибеник, *жберлав* „шепав”, *жберловац* „шепавац, хромац”, *жберло* „id.” све Врбник (Vinja l.c.).

Варош, Ђопић, „наопако, наопачке” Шеноа, „како не приличи, недолично” Ј. Драженовић (РСА), *нахеро* „накриво” Вирје (Нерман), *на̀херо* „накриво” Озаль (Теџак), *нахѐро* „накриво” Гола (Веџанај/Лопчагић), *на̀херицѐ* / *нахѐркѐ* „накренуто, накриво, укосо” Кошутић, *нахѐрцѐ* (дијал. *наерце*) „накренуто, накриво, укосо” (Вук), Јелено, кћери једина! | Нерани рано на воду, | Неноси перце наерце ...! НП Хрватска (РСА), *на̀херица* (дијал. *наерица*) „охола, сујетна особа”: За људе наерице (охоле) и славо’ липне велика је част бити старишина Краље, „пркосна, пркошљива особа” БиХ (РСА).

3.3. Затим следе потврде без иницијалног *x*-: *ѐриџи се*, *ѐриџ се* „нагињати се, кривити се; извијати се” Змај, Комарчић, *ѐрав* „крив, накривљен, искривљен, нагнут на једну страну; неокретан, неспретан” Ђопић, „разрок, зрикав, врљав” Лика, Хрватска, Бос. Грахово (РСА), *ѐрав* / *ѐрав* „разрок; крив” Пива и Дробњак (Вуковић), *ѐраво* „искривљено; неспретно” Ђопић, „разроко, зрикаво” Божић, *ѐро* „разрок човек” Бихаћ (РСА), израз *он је мало на ѐро* „ударен је, луцкаст” Дуга Реса и Карловац (Перушић II), *изѐриџи (се)* в. *исхѐриџи (се)* (РСА), *исѐравиџи (sic!)* „искривити” Озаль (Теџак), *наѐриџи*, *на̀ѐриџ реј*. „ићи (о еравом човеку)”: Куд (ј)е оно наеријо?, „накривити” Пива и Дробњак (Вуковић), *наѐриџ* „накривити, искривити, искосити” Лесковац (Јовановић), *на̀ѐр* в. *нахер* (РСА), *наѐр* „накриво, искривљено” Лесковац (Јовановић), *наѐрен* „искривљен, нагнут; истурен, спреман за свађу” Бјелопавлићи (Ђупић 193), *ѐрџлава* „који држи главу нахеро, накрив, крив” Крагујевац, „зрикав, разрок”, *ѐрџлава* „овца која држи главу нахеро” Пољница, *ѐрџлавац* погрд. „разрок човек”, *ѐрџла̀вша* „id.”, *ѐрџлавица* „разрока женска особа”, *изѐрџериџи се* „искривити се, извитоперити се”, фиг. „постати гори него пре, искварити се” Хрватска (РСА).

3.4. Ту су и потврде са *j*- уместо *x*-: *јѐриџи*, *јѐриџ* „кривити, стављати накриво, кóсити; неприродно покретати”: Ограду или друго што које би требало да управо стоји због невештине [ће] јерити – Ноге при игрању не треба јерити Бачка, ~ *се* „кривити се, нагињати се, извијати се” НПр Ј. Продановић, фиг. „понашати се неприродно, извештачено, пренемагати се” Даница 1860, *јѐро* „криво, повијено, укошено”: Родила вам у пољу шеница | ... Грозд на јеро, а брдун на перо Врчевић, *јѐрови* рl. „кривудаџи путеви”: Банатски путеви на ритовима, који веругају час овамо час онамо, зову се јерови Банат, *изјѐриџи*, *изјѐриџ* „исхерити, накривити”: Ја изјерих врат на једну страну И. Вукићевић, Чапунски изјерио Ћ. Јакшић, ~ *се* „исхерити се, искривити се”: Точкови су се били изјерили Л. Лазаревић, Раме му се десно изјерило М. Михољевић, *најѐриџи (се)* в. *нахѐриџи (се)* (РСА), *најѐриџ* „ставити укосо” Срби у Барањи (Sekereš I), *најѐриџ* „нахерити” Срби у јуж. Барањи (Sekereš III), *најѐриџ (се)* „нахерити (се)” Хрвати у јуж. Барањи (Sekereš II), *најѐрен* в. *нахѐрен*, *најѐро* в. *нахѐро* (РСА), *на̀јѐро* „нахеро” Хрвати у јуж. Барањи (Sekereš II), *најѐрке* в. *нахѐрке*, *јѐрџлава* „разрок, зрикав” Лика, *јѐрџлавац* „онај који држи главу нахеро, има крив врат, кривошија” Крагујевац, „разрок човек” (РСА), *јѐрџлавац* надимак (Вук; РСА), *јѐрџла̀вша* „разрок човек” Лика (РСА).

3.5. Напокон наводимо потврде са иницијалним *k*-: *накѐриџи* „нахерити, накривити” Пољница, „извргнути подсмеху, исмејати, наругати се (не-

коме)“ БиХ, „преварити, насамарити, намагарчити“ Мостар (РСА), *закерен* „накривљен, засуван, извитоперен; тврдоглав, недоказан“ Дрвар (Јовичић).

4. Сада можемо приступити разматрању свих досад понуђених решења о пореклу основе *хер-*.

4.1. Скок предлаже компликовано и натегнуто извођење придева *херав* од дубровачког прилога *наџрхерѐ* „нахеро“: „-рѐ може бити деикса -же > -ре; *на џрхе стајало би тада у вези с именицом *џрх* „терет“ која се налази у словеначком, и кајковском, и мађарском: *носиџи на џрхе* довољно објашњава семантем „крив, разрок“. Из прилога *наџрхере* одбацивањем предлога и губитком именице *џрх* у штокавским говорима могао се апстраховати придев *херав* > *ерав* > *јерав*“ (Skok l.c.). Придев је, дакле, по Скоку, основни облик, док је глагол *хѐриџи* деноминал.

4.1.1. Скок још коментарише нека ранија тумачења: Бернекерово, који помишља на страни, али непознат извор, Маценауерово – од гр. *χεῖρ* „рука“, које пак не објашњава ни семантичку ни фонетску страну, и поменуто Будманијево – од тур. *eyri* „крив“, које такође одбацује (в. § 2.1.).

4.2. Међутим, турска етимологија има још присталица: Шкаљића, који читаву породицу речи изводи од тур. *eğri* „крив, искривљен, нагнут“ (Škaljić 327 s.v. *hèrav, hêrlav, hêgav* i *èrav, èrlav, ègav* adj. i *hèravo, èravo, hêro, nâhêro*; id. 483 s.v. *nâhêriti (se)*) и БЕР, који ту етимологију у неким одредницама преузима (в. § 4.2.1. и 4.2.2.).

4.2.1. Овај потоњи податак оспорава Скокову констатацију да је основа *хер-* само српско-хрватска. Она се, по свој прилици, јавља и у бугарском, мада се у БЕР-у често не даје убикација изложеног материјала, па у таквим случајевима не можемо бити сигурни да је дата потврда заиста бугарска¹⁶. Тако, нпр., постоји одредница *наеро* „накриво“ (без убикације), у оквиру које се наводи и израз *наеро наперо* „накриво“ (такође без убикације)¹⁷, а то се пореди са с.-х. *нâ(x)êро* „накриво“, *хèрав* „разрок“, *нахѐриџи (се)* „накривити се“ и, цитирајући Шкаљића, изводи од тур. *eğri* (БЕР 4:473).

4.2.2. Слична је ситуација у одредници *ерем перем* „у неред, хаотично“, где је, за разлику од претходне, дата убикација наведеног израза, али пошто је у питању околина Дебра, јасно је да се ради о македонској потврди. Затим следи тумачење, према којем је *ерем перем* настало од *еро* у дијал. изразу *завъртя се наêро и напêро* „накриво“ (без убикације). Наводе се исте с.-х. паралеле и иста етимологија као и у претходној одредници (БЕР 1: 504).

4.3. Потпуно другачије тумачење нуди се у одредници *нахѐра се*, у фолклорном тексту о петлу: Нахери се, разпери се | Како ти е воља, са претпостављеним значењем „надимати се, кочоперити се“, одатле *нахѐрен* у тексту: Като нахерен петел се той завърца..., вероватно у значењу „надут, накочоперен“.

¹⁶ Ова бојазан поткрепљена је чињеницом да БЕР у свој материјал неосновано укључује и потврде из југоисточне Србије и Македоније.

¹⁷ Уп. Врчевићев пример: Родила вам у пољу шеница | ... Грозд на *јеро*, а брдун на *џеро* (в. § 3.4.). Исти израз постоји и у македонској народној поезији, уп. макс. на *еро (наеро)* „криво, накриво“: нити покането, | нити почестено, | на *еро* на *џеро*, | ресачка на рамо, | ножица на појас, | само на стриг пошло (РМНП II 250).

Аутори БЕР-а поред буг. облике са с.-х. *нахериџи се* „искривити се”, рус. *выхерить, захерить, похерить* „прекрижити, прецртати”, сматрајући да су у питању општесловенске изведенице од стсл. назива за ћирилично слово х [хѣуѣ] (< *херувим*), због сличности облика слова са раширеним крилима птице (БЕР 4: 568 s.vv. *нахѣря се, нахѣро*). Ова етимологија се може прихватити за рус. потврде (в. Фасмер 3: 346 s.v. *похѣрить*), али не и за с.-х. и бугарске. Индикативно је да се у овој одредници одбацује Шкаљићева етимологија као невероватна (БЕР I.c.).

4.4. Да Скок није био у праву сведочи и чињеница да је основа *хер-*, осим у бугарском и македонском (уп. потврду из околине Дебра), присутна и у словеначком. Тако Безлај у одредници *her* adj. „крив” доноси још и прилог *на hero* „накриво, косо”: *klobuk na hero nositi* и именицу *hérak* „онај који се држи постранце” Грибље (Bezlaј 1: 192–193). У својству паралела наводи с.-х. *nà-xěro, на-xěpце*, као и слч. *heverom* „накриво” поред *ševerom*¹⁸, претпостављајући да се *her* развило хаплоглијом од *hever. Скоково повезивање облика *ерлав*, (*х*)*ерав* са *врљав* сматра сумњивим и закључује да би шароликост словенских речи за појам „криво” захтевала посебну студију (Bezlaј I.c.).

4.5. Занимљиво је да је и облик *јериџи се* поменут у етимолошкој литератури. Лома га, наиме, доводи у везу са глуж. *jěrić so* „кривити се од топлоте”, чиме се проблематизују досадашња тумачења овог глуж. глагола, према којима је он био или поистовећиван са хомонимним *jěrić so* „жалостити се, љутити се” и објашњаван као деноминал од глуж. *jěry* „опор, горак” (Schuster-Šewc s.v.), или пак свођен на псл. *jariti se од *jara „врүћина” (ЭССЯ 8: 174). Аутор сматра да чињеница што се с.-х. глагол јавља и са почетним *хе-* односно *е-* (*хериџи, ериџи*) указује на туђицу из непознатог извора, али истовремено истиче да и коренски сродан глагол *ориџи* „оборити” показује у с.-х. језику секундарно почетно *х-* (Loma 1998: 154). У светлу изложеног материјала склонији смо да облик са иницијалним *х-* сматрамо примарним, док би се они са *ј-* (*јериџи*) или без *х-* (*ериџи*) могли третирати као секундарни.

4.6. Коначно, облик *накериџи се* Скок тумачи као једну од фонетских варијаната глагола *хериџи* „кривити” (Skok I.c.), док га Томановић сматра резултатом контаминације глагола *нахѣриџи се* + *накрѣвиџи* (Томановић 1938–1939: 205).

5. На основу спроведеног истраживања може се констатовати следеће:

5.1. На плану с.-х. језика придев (*х*)*ерлав* вероватно не стоји у вези са *арлав*, и сасвим сигурно не стоји у вези са *берлав* (са овим потоњим обликом, чије крајње порекло такође остаје нерешено, спаја га потпуно исти семантички развој, који би могао ићи у ред универзалија).

5.2. На (пра)словенском плану веза са полј. *cherlawy*, а самим тим и са псл. *xurati, остаје примамљива, али са формалне стране проблематична у недостатку примера за аналоган гласовни развој на с.-х. терену.

¹⁸Надовезујући се на овај потоњи облик, Безлај помиње и слн. *ševeriti* „шепати”, *šever* „кривоног човек” (Белокрањско), укр. *шеверно́хий* „кривоног” и излаже Јанково (од срвнем. *schēf* „schief”) и Махеково (у вези са слов. *virь „крив” < *veiros, лит. *pavairūs* „крив”) тумачење поменутих облика. Уп. још и Bezlaј 4: 39 s.v. *šever*.

5.3. Основа *(x)ер-*, са којом би придев *(x)ерлав* могао имати заједничко порекло, није искључиво српско-хрватска већ захвата читав јужнословенски ареал, са могућим еквивалентима у горњолужичком (руске потврде не спадају овамо).

5.4. Питање примарног лика те основе, од којег у великој мери зависи њено коначно тумачење (алоглотско или идиооглотско), и даље остаје нејасно.

5.5. У случају идиооглотског порекла поставља се начелни проблем анлаута *хе-* / *е-* при пројекцији основе *(x)ер-* на прасловенску раван.

5.6. Претпоставку да је облик са *хе-* примаран (в. § 4.5.) поткрепљују бројне словенске лексеме са недоследно спроведеном првом палатализацијом задњојезичких сугласника, нпр. континуанте псл. **geg-*, **gep-*, **kek-* (детаљно в. Толстой 1978; Толстой 1978а).

5.7. Постојање израза *нахеро-најеро у српском, македонском и бугарском (уп. с.-х. пример из НП: Грозд *на јеро*, а брдун *на њеро*, мак. пример из НП: нити покането, / нити почестено, / *на еро на њеро*, буг. *наеро најеро* „накриво“) отвара занимљиву перспективу тражења крајњег решења на основу формално-семантичког паралелизма лексичких гнезда глагола *хериии* и *њериии* (уп. потврду из РСА: *исѡѡериии се* „савити се, искривити се, извити се“),¹⁹ о којем би са своје стране могао сведочити и глагол *из-ерѡ-њериии се* „искривити се, извитоперити се“ (в. § 3.3.)²⁰.

Кључне речи: српски језик, дијалекат, лексика, етимологија.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

БЕР – Български етимологичен речник, София 1971–.

Бјелетић 2006 – М. Бјелетић: *Исковрнуѡи ѡлаѡли. Тѡѡови екѡѡресивних ѡпре-вербалних форманаѡа (на срѡском и хрѡаѡском језичком маѡѡеријалу)*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 2, Београд.

Бјелетић 2006а – М. Бјелетић: Прилог проучавању псл. **vez-*, *Ad fontes verborum*. ИССледования по етимологии и исторической семантике. К 70-летию Жанны Жановны Варбот, Москва, 40–50.

Бјелетић 2007 – М. Бјелетић: С.-х. *ни ѡири, ни вири* „не расте, не успева“ (формално-семантички паралелизам глаголских гнезда као пут ка етимологији), *Словенска еѡимолоѡија данас*, Београд, 27–40.

Вук – В. Стефановић–Карацић: *Срѡски рјечник*, Београд 1898³.

Вуковић – Ј. Л. Вуковић: Акцент говора Пиве и Дробњака, СДЗБ 10, 1940, 185–417.

---

¹⁹ За сличан поступак код израза *ни ѡири, ни вири* „не расте, не успева“ в. Бјелетић 2007.

²⁰ За његове синониме в. Бјелетић 2006:318, нап. 732.

- Гаговић** – С. Гаговић: Из лексике Пиве (село Безује), СДЗБ 51, 2004, 10–312.
- ЕРСЈ** – *Етимолошки речник српског језика*, Београд 2003–.
- ЭССЯ** – *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974–.
- ЗБМСФЈ** – *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад.
- Ивић 1985** – П. Ивић: *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штиокавско наречје*, Нови Сад².
- Јовановић** – Ј. В. Јовановић: О лесковачком говору (Поводом *Речника лесковачког говора* Бране Митровића), *Лесковачки зборник* 28, Лесковац 1988, 185–244.
- Јовичић** – М. Јовичић: *Крајишки ријечник*, Београд 2003.
- Лома 1998** – А. Лома: *Лудмер, Српски језик* 3/1–2, Београд, 13–28.
- Мијатовић** – Ј. Мијатовић: Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској, *Прилози проучавању језика* 19, Нови Сад 1983, 149–177.
- Попов** – М. Попов: Речничка грађа из северног Баната, *Расковник* 50, Београд 1988, 40–61.
- Реметић 1985** – С. Реметић, Говори централне Шумадије, СДЗБ 31.
- РМНП** – *Речник на македонској народној поезији*. Том II, Скопје 1987.
- РСА** – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд 1959–.
- СДЗБ** – *Српски дијалектолошки зборник*, Београд.
- Тешић** – М. Тешић: Говор Љештанског, СДЗБ 22, 1977, 159–328.
- Толстой 1978** – Н. И. Толстой: О непоследовательности первой палатализации славянских заднебных согласных, *Linguistica* XVII, Ljubljana, 33–47.
- Толстой 1978а** – Н. И. Толстой: О непоследовательности первой палатализации славянских заднебных согласных II, *Filologija* 8, Zagreb, 355–361.
- Томановић 1938-1939** – В. Томановић: Мешање речи, *Јужнословенски филолози* 17, Београд, 201–217.
- Ћупић** – Д. Ћупић: Говор Бјелопавлића, СДЗБ 23, 1977.
- Фасмер** – М. Фасмер: *Этимологический словарь русского языка* I–IV (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), Москва 1986–1987².
- Bezljaj** – F. Bezljaj: *Etimološki slovar slovenskega jezika* I–IV, Ljubljana 1977–2005.
- Boryś** – W. Boryś: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- ČR** – *Čakavska rič*, Split.
- Geić/Slade-Šilović** – D. Geić / M. Slade-Šilović: Грађа за диференцијални рјечник трогирског чакавског говора од половине XIX до половине XX стољећа, *ČR* 1989/1, 89–114.
- HDZb** – *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb.
- Herman** – J. Herman: Prilog poznavanju leksičkoga blaga u govoru Virja (Podravina), *Filologija* 7, Zagreb 1973, 73–99.
- Лома 1998** – А. Лома: Mundartliche Gliederung des späten Urslavischen und frühe slavische Stammesbildungen, *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, Warszawa, 143–160.

- Peić/Bačlija** – M. Peić / G. Bačlija: *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica 1990.
- Perušić I** – M. Perušić: Rječnik čakavskog narječja općine Duga Resa i Karlovac, ČR 1986/2, 35–73.
- Perušić II** – M. Perušić: Rječnik čakavskog narječja općine Duga Resa i Karlovac, ČR 1990/2, 109–147.
- Schuster-Šewc** – H. Schuster-Šewc: *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* 1–24, Bautzen 1978–1989.
- Sekereš I** – S. Sekereš: Govor baranjskih Srba, 36МСФЛ 3, 1960, 181–187.
- Sekereš II** – S. Sekereš: Govor Hrvata u južnoj Baranji, HDZb 4, 1977, 323–481.
- Sekereš III** – S. Sekereš: Govor Srba u južnoj Baranji, 36МСФЛ 23/2, 1980, 127–188.
- Skok** – P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV, Zagreb 1971–1974.
- Sławski** – F. Sławski: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952–.
- Škaljić** – A. Škaljić: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1979⁴.
- Težak** – S. Težak: Ozaljski govor, HDZb 5, 1981, 203–428.
- Turina/Šepić** – Z. Turina / A. Šepić: *Rječnik čakavskih izraza* – Područje Bakarca i Škrljeva, Rijeka 1977.
- Večenaj/Lončarić** – I. Večenaj / M. Lončarić: *Rječnik Gole*, Zagreb 1997.
- Vinja** – V. Vinja: *Jadranske etimologije* I–III, Zagreb 1998–2004.
- Vuković** – S. Vuković: *Ričnik selaškega govora. Rječnik dijalekta Selaca na otoku Braču*, Split 2001.

Marta Bjeletić

FROM A DIALECTAL ATTESTATION TO THE ETYMOLOGICAL PROBLEM
(S.-CR. ERLAV „CROOKED, BENT; CROSS-EYED; STUPID”)

Summary

The paper aims at presenting the methodology of etymological analysis by illustrating it with the example of S.-Cr. obsolete and dialectal adjective *erlav*. Presented are all the phases included into the methodological process: 1) gathering all the relevant attestations of a particular word and its derivatives (e.g. *erlavac* m., *erlati* impf.); 2) locating the word in question within the context of formally and semantically close forms (e.g. *herlav* adj., *berlav* adj.); 3) presenting the existing etymological interpretations and indicating the problems contained in them (Skok, Škaljić, BER, etc.). After providing an insight into the entire related material and all the hitherto proposed etymologies, a conclusion is reached that the adjective *erlav*, along with its wider word family (*herav* adj., *heriti* impf., etc.) still cannot be given an undoubtable and final etymological solution.